

Резворович К. Р.
завідувач кафедри
цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент
Полоз А. М.,
магістрант
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ ЗА ВІДСУТНОСТІ В ДОГОВОРІ ПОЛОЖЕНЬ ПРО ФОРС-МАЖОР

Із 2014 року, російська федерація веде агресивну війну проти України, а з 24 лютого 2022 року гібридну війну було свідомо перетворено в повномасштабне військове вторгнення. Це зумовило суттєві зміни в українському законодавстві, які, не виключається, будуть впроваджуватися і в подальшому, виходячи із потреб суспільства і держави. Так, у зв'язку з розгортанням повномасштабної війни російської федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану», Указом Президента України Володимира Зеленського введено в Україні воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб, який неодноразово продовжено [1-3].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12.05.2015 року воєнним станом визнається «особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [2].

В умовах дії воєнного стану суб'єкти господарювання зустрілися з труднощами в питанні виконання договірних зобов'язань, які подекуди з огляду на дію особливого правового режиму та введення активних бойових дій на окремих територіях складно, а то і неможливо виконати. Так, із цього виникають питання щодо того, чи можна введення воєнного стану вважати

форс-мажорною обставиною та чи можуть бути звільнені на цій підставі суб'єкти господарювання перед контрагентами за невиконання або неналежним чином виконане зобов'язання.

Тлумачення поняття «форс-мажор» надано у ст. 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні». Дане поняття у тексті Закону розкрито досить широко, тому що законодавець пішов шляхом перерахування усіх можливих форс-мажорних обставин: «форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами...» [4]. Серед таких форс-мажорних обставин у визначенні наведено «...збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи, але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена або неоголошена війна... введення комендантської години тощо» [4]. Тобто вбачаємо у перерахованих обставинах підстави введення воєнного стану та його основні складові, що означає прирівнювання воєнного стану до форс-мажору.

При цьому для суб'єктів господарювання, учасників цивільних та господарських правовідносин із різних питань залишається відкритим питання щодо наслідків невиконання або неналежного виконання зобов'язань, зокрема у випадку відсутності в договорі положень про форс-мажор. Звернемося до законодавчого підґрунтя. Відповідно до ст. 617 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за його порушення, якщо їй вдасться довести, що це сталося внаслідок випадку або непереборної сили [5]. Аналогічні положення передбачені у ст. 218 Господарського кодексу України (далі – ГК України) [6]. Звільнення від відповідальності внаслідок дії форс-мажору передбачено також і міжнародними документами, зокрема Конвенцією ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11.04.1980 р., у якій зазначено, що «сторона, яка не виконує свого зобов'язання, повинна повідомити іншу сторону про перешкоду і про її вплив на її здатність здійснити виконання» (ч. 4 ст. 79 Конвенції) [7].

Принагідно слід зауважити, що форс-мажор не можна розглядати як звільнення від виконання основного зобов'язання, адже настання обставин непереборної сили, випадку може звільняти від відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язання, однак не звільняє від поставки, оплати товару тощо, тобто власного зобов'язання. Договірні зобов'язання не можуть бути скасовані, а тому передбачається їх виконання за першої можливості за умови, якщо вони будуть актуальними на момент закінчення дії форс-мажорних обставин [8].

На даний момент сектор функціонування цивільних та господарських правовідносин відчуває проблематику у виконанні низки договірних

зобов'язань з огляду на існування форс-мажорних обставин у формі ведення активних бойових дій на території України. Як правило, кожен договір містить алгоритми дій сторін у випадку виникнення форс-мажорних обставин і наслідки, які наступають для сторін щодо виконання договірних зобов'язань в умовах дії форс-мажору. Якщо звернутися до ч. 1 ст. 212 ЦК України, то вона репрезентує форс-мажор як відкладальну обставину щодо виконання зобов'язання [5]. Натомість у ст. 6 та ст. 627 ЦК України прослідковується засада свободи договору, що означає можливість сторін на власний розсуд встановлювати умови договору, зокрема виконання договірних зобов'язань та дій у випадку виникнення форс-мажору з урахуванням норм чинного законодавства [5]. З огляду на взаємозв'язок цивільного та господарського законодавства, то слід зауважити, що аналогічні положення застосовуються і до господарського договору.

У випадку відсутності в договорі механізму регулювання виконання зобов'язання через дію форс-мажорних обставин, законодавець пішов за принципом юридичної визначеності у цьому питанні. Так, незалежно від наявності або відсутності в договорі положень про форс-мажор сторони не втрачають право на застосування форс-мажору відповідно до чинного законодавства та порядку, визначеному нормами, які регламентують виконання зобов'язань [9].

Зауважимо, що із початку повномасштабної агресії на території України оцінка воєнного стану як форс-мажорної обставини підтверджується Листом Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 № 2024/2.0-7.1. Лист підтверджує наявність таких обставин, однак неможливість виконання зобов'язань суб'єкт повинен підтверджувати документально в залежності від реальних обставин, що перешкоджали виконанню зобов'язання [10]. При цьому необхідно пам'ятати, що жодні нормативно-правові акти або документи не носять «заздалегідь преюдиційного характеру» в суді, а тому оцінюватимуться в сукупності з іншими доказами, з урахуванням фактичних обставин конкретної ситуації та різновиду спірних правовідносин. Із цього випливає, що незалежно від наявності в договорі положень про форс-мажор, сторона, у якої настали форс-мажорні обставини, доводитиме в судовому порядку не тільки наявність форс-мажору, але і навести докази, які підтверджують неможливість виконання договірних зобов'язань у конкретній ситуації.

Отже, настання форс-мажорних обставин, зокрема введення воєнного стану, не звільняє від виконання основного договірного зобов'язання, однак може звільняти від відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язання (неустойка, штраф, пеня). Незважаючи на це, наявність або відсутність в договорі положень про форс-мажор не впливає на обов'язок доведення в судовому порядку стороною, у якої настали форс-мажорні обставини, не тільки факту виникнення форс-мажору, але і наведення доказів, які підтверджують неможливість виконання договірних зобов'язань у конкретній ситуації.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України в редакції від 01.01.2020 р. №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
4. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997 р. № 671/97-ВР. URL: <https://pravo.uteka.ua/doc/Pro-torgovo-promislovi-palati-v-Ukraini>.
5. Цивільний кодекс України: Закон України в редакції від 22.06.2022 р. № 435-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
6. Господарський кодекс України: Закон України в редакції від 27.05.2022 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11.04.1980 р. № 995_003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text.
8. Договірний форс-мажор в умовах воєнного стану в Україні: офіційний веб-сайт. URL: <https://ibuhgalter.net/articles/973>.
9. Нікітін О. Особливості виконання договірних зобов'язань під час воєнного стану за відсутності в договорі положень про форс-мажор. *Legal Group*: офіційний веб-сайт. URL: <https://id-legalgroup.com/ua/blog/osobennosti-vipolneniya-dogovornih-obyazatelstv-vo-vremya-voenogo-polojeniya-pri-otsytsvii-v-dogovore-polojenii-o-fors-majore-oleg-nikitin-advokat-ID-Legal-Group>.
10. Лист Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 р. № 2024/2.0-7.1. URL: <chrome-extension://efaidnbmninnibpcjpcjgclclefindmkaj/https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf>.

Резворович К. Р.,
завідувач кафедри
цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент
Фісун Н. О.,
курсант
Навчально-наукового інституту
права та підготовки фахівців для
підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ВНАСЛІДОК ВІДВЕРНЕННЯ ШКОДИ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Питання довкола дослідження інституту зобов'язань вже досить тривалий час викликають інтерес у науковців у галузі цивільного права. Так, у межах нашого дослідження, нами буде зосереджено увагу на недоговірних зобов'язаннях, котрі виникають внаслідок відвернення шкоди за цивільним законодавством України.